

MOLIYAVIY HISOBOTLARDA XALQARO STANDARTLARGA O'TISHNING AHAMIYATI, ZARURATI VA ISTIQBOLLI YO'NALISHLARI

Djurayeva I.B., Holiqov R.A.

International School of Finance Technology and Science

Annotatsiya. Ushbu maqolada moliyaviy hisobotlarning mazmuni, ularning mamlakat iqtisodiyotidagi ahamiyatining ortib borishi va buxgalteriya hisobining milliy standartlaridan asosiy farqlari o'rganildi. Shuningdek, moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tishda mamlakat iqtisodiyotida investitsiyalar oqimining oshish ehtimoli, tadbirkorlik subyektlarining hisobotlarida umumiy aniqlik ma'lumotlariga ega bo'lishi, hisobot tayyorlashda bir qancha yengilliklar yaratilish jarayonlari ko'rib chiqildi. Xulosa qismida moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tishdagi istiqbolli yo'nalishlar bo'yicha takliflar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari, Buxgalteriya hisobining milliy standartlari, investitsiya, tadbirkorlik subyektlari, moliyaviy holat hisoboti.

Аннотация. В данной статье изучено содержание финансовой отчетности, ее возрастающее значение в экономике страны, а также основные отличия от национальных стандартов бухгалтерского учета. Также рассмотрена возможность увеличения притока инвестиций в экономику страны при переходе на международные стандарты финансовой отчетности, отчетности субъектов хозяйствования с общей достоверностью информационного процесса, создание ряда упрощений при составлении отчетов. В заключительной части разрабатываются предложения по перспективным направлениям перехода на международные стандарты финансовой отчетности.

Ключевые слова: международные стандарты финансовой отчетности, национальные стандарты бухгалтерского учета, инвестиции, субъекты хозяйствования, отчет о финансовом состоянии.

Abstract. In this article, the content about of financial reports, their increasing importance in the economy of the country, and the main differences from national standards of accounting are studied. Also, the possibility of increasing the flow of investments in the country's economy during the transition to international standards of financial reporting, the reports of business entities with general accuracy information process of creation of several simplifications in report preparation is considered. In the conclusion part, proposals are developed on promising directions for the transition to international standards of financial reporting.

Keywords: international standards of financial reporting, national accounting standards, investment, business entities, financial status report

1. Kirish.

Hozirda jahon iqtisodiyotidagi keskin o'zgarishlar axborot oqiminig tez sur'atlarda almashinuv jarayonlari barcha mamlakatlarning o'z iqtisodiyotida tub islohotlarni amalga oshirish zaruriyatini keltirib chiqarmoqda. O'zbekiston xalqaro iqtisodiyotning globallashuv jarayonlaridagi ishtirokchisi sifatida bu jarayonlarda bevosita ishtirok etadi. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bu mamlakat buxgalteriya hisobining davlat tomonidan markazlashtirilgan holda tartibga solinishining bozordagi barcha ishtirokchilarining investorlar, kreditorlar va boshqa buxgalteriya hisobi ma'lumotlaridan foydalanuvchilar manfaatlarini birday himoya qilish va kafolatlash, shuningdek hisob va audit sohasida faoliyat ko'rsatayotgan professional buxgalterlar hamda auditorlar manfaatini himoya qilishni kafolatlash hisoblanadi. Buxgalteriya hisobini markazlashtirilgan holda tartibga solish muammolaridan biri moliyaviy hisobot ma'lumotlaridan foydalanuvchilar manfaatini himoya qilish bilan bog'liqdir. Chunki xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy hisoboti ma'lumotlaridan foydalanuvchilar barcha ma'lumotlarga bo'lgan talabi mazmuni va hajmi jihatidan turlicha bo'lib, hatto ular bir-biridan keskin farq qilishi hamda zid bo'lishi mumkin. Shuning uchun ham buxgalteriya hisobini markazlashtirilgan holda tartibga solishda asosiy e'tibor shunday guruh foydalanuvchilarining manfaatlariga qaratiladi va hal qiluvchi hisoblanadi.

O'zbekiston respublikasi prezidenti Mirziyoyev SH.M.ning 2020-yil 24-fevralda PQ-4611 son "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi[1] qarori qonuniy kuchga kirgan bo'lib unda respublikada ilg'or xalqaro tajribani hisobga olgan holda moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarini va mazkur sohada kadrlar tayyorlashning zamonaviy usullarini bosqichma-bosqich joriy etish bo'yicha "Yo'l xaritasi" belgilangan. Bundan tashqari moliyaviy hisobotni ixtiyoriy ravishda MHXSGa muvofiq tayyorlaydigan tadbirkorlik subyektlari buxgalteriya hisobining milliy standartlari bo'yicha moliyaviy hisobot taqdim etishdan ozod etilishi belgilab qo'yilgan bo'lib, unga muvofiq tadbirkorlik subyektlarini qo'shimcha hisobot tayyorlash zaruriyati bo'lmaydi. Buxgalteriya hisobining xalqaro standartining maqsadi jahonda buxgalteriya hisobining yagona me'yoriy -huquqiy hujjatlar asosida tashkil etish, tartibga solish va takomillashtirishdir. Buxgalteriya hisobining milliy standartining vazifasi esa xalqaro standart asosida respublika hisob siyosatini takomillashtirib borishga qaratilgan. Mulkdorlar, kreditorlar va boshqa buxgalteriya hisobi ma'lumotlaridan foydalanuvchilarning manfaatlarini to'laroq qondirish uchun buxgalteriya hisobini markazlashtirilgan holda tartibga solish jarayonida emas, balki xo'jalik subyektlarining hisob siyosatini shakllantirishi jarayonida e'tiborga olinishi zarur. Sababi moliyaviy hisobotlarni ochib berish jarayonida tashqi foydalanuvchilar uchun zarur ma'lumotlar yoritiladi.

2. Adabiyotlar sharhi.

Mavzuga oid adabiyotlarni tahlil etish jarayonida mazkur soha yuzasidan ko'plab xorijiy va mahalliy iqtisodchi olimlar o'z asarlarida keng qamrovli ta'rif va fikrlar berib o'tishganligi o'rganildi. Xorijiy iqtisodchi olimlarning faoliyatini o'rganish asnosida buxgalteriya hisobini tashkil qilish va takomillashtirish borasida to'rt yirik: italyan, nemis, fransuz va angliya-amerika maktablari mavjudligi aniqlandi. Bu maktablarning turkumlanishi ularning buxgalteriya hisobi moliyaviy, boshqaruv, hamda ishlab chiqarish hisoblari borasidagi qarashlari turlicha bo'lganligi sabab bir to'xtamga kelinmagan.

Italiyan maktabining namoyondalaridan biri Djuzeppe Cherboni "Amaliy moliyaviy hisob -bu buxgalteriya hisobidir, boshqaruv hisobi esa birinchi navbatda analitik hisobdir" deb fikr bildirib o'tgan (Д.А.ЛЪВОВА, 2021).

Angliya-amerika maktabining vakili Charlz Xorngren (2001) buxgalteriya hisobini boshqaruv va moliyaviy hisoblarga bo'lib, ularning farqini yetti ko'rinishda ko'rsatib

o'tgan. Shuningdek, u o'z asarlarida "Boshqaruv hisobi ishlab chiqarish hisobining ko'pgina kamchiliklarini tugatdi" deb yozib qoldiradi.

T.A. Polshukning (2012) keltirishicha, xalqaro standartlarga o'tish boshqaruv va buxgalteriya hisobini jahon standartlariga moslashtirish bilan birga, tizimni to'g'ri yo'lga qo'yish va investitsiya jalb qilishda muhimdir.

X. Tekeyeva va I. Djanibekovaning (2021) keltirishicha, MHXS-xalqaro biznes bo'lib, ishbilarmonlik muhitini yaratishda muhim hisoblanadi.

Respublikamiz iqtisodchi olimlari ham bu borada o'z fikr va mulohazalarini bildirib o'tishgan bo'lib, B. Xasanov (2005) o'z asarlarida ishlab chiqarish hisobini moliyaviy va boshqaruv hisoblari kabi alohida hisob turi sifatida ko'rsatib uni hisobning bir obyekt sifatida mulohazalaydi.

Xolbekov R.O. (2021) ham ishlab chiqarish hisobini buxgalteriya hisobining bir qismi sifatida izoh beradilar. Bu boradagi qarashlar o'z navbatida hali bu sohada yechimi topilmagan muammolar borligi va ilmiy izlanishlar olib borish zaruriyatini taqozo etadi.

3. Tadqiqot metodologiyasi.

Maqolada mamlakatda tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga muvofiq hisobot tayyorlashning ahamiyati va istiqbolli yo'nalishlarini yoritishga qaratilgan bir qancha tadqiqot usullaridan, jumladan sharhlash, statistik kuzatuv, solishtirish, taqqoslash, induksiya va deduksiya, monografik tadqiqot, klasterlash kabi usullardan keng foydalanilgan.

4. Tahlil va natijalar.

Jahon tajribasi iqtisodiyotni integratsiyalashuvi sharoitida har bir mamlakat buxgalteriya hisobining asosiy qoida va tamoyillarini yangilanib borayotgan iqtisodiy jarayonlarga muvofiqlashtirish uchun tegishli qonuniy, me'yoriy hujjatlar va yo'riqnomalarni ishlab chiqishi, ushbu hujjatlar asosida esa har bir xo'jalik subyekti o'zining boshqaruv va tashkiliy-texnologik xususiyatlardan kelib chiqib, ularni aniqlashtirishi kerak. Bugunga kelib mamlakat iqtisodiyotini yangi bosqichga olib o'tish va yanada ochiq siyosatni yuritish, shaffoflikni ta'minlash maqsadida xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy hisobotlari xalqaro standartlarga muvofiq kelishi ta'minlanishi amalga oshirilmoqda.

Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tishni jadallashtirish orqali xorijiy investorlarni zarur axborot muhiti bilan ta'minlash va xalqaro moliya bozorlariga kirish imkoniyatlarini kengaytirish, shuningdek, hisob va audit sohalari mutaxassislarini xalqaro standartlar bo'yicha tayyorlash tizimini takomillashtirishdan iborat.

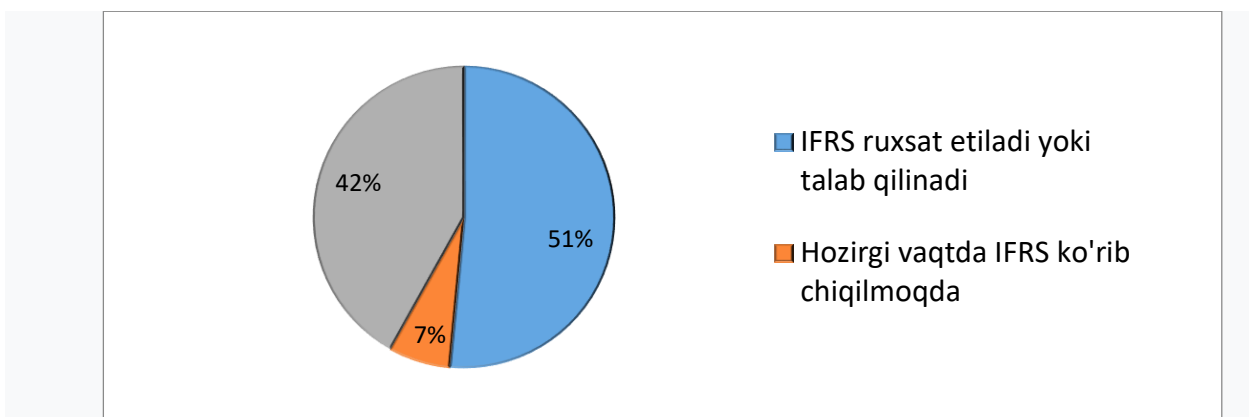
MHXS-bu kompaniyalarning moliyaviy hisobotlarini qanday yuritishini, unda amalga oshirilayotgan xo'jalik operatsiyalarini aks ettirishini va hisobotlarini qanday tayyorlashni belgilaydigan qoidalar to'plami. Moliyaviy hisobotlarni yuritish va tayyorlash usullarini qat'iy tartibga soluvchi milliy buxgalteriya hisobi standartlaridan farqli, moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari faqat uni tuzish tamoyillarini tavsiflaydi. MHXS aniq hisoblar rejasini o'z ichiga olmaydi, ularda birlamchi operatsiyalar ro'yxati yoki moliyaviy hisobotlarni yuritishning qat'iy qoidalari mavjud emas. MHXSning afzalligi unda buxgalterlar, menejerlar ishini sezilarli darajada osonlashtiradi va standartlarini butun dunyoda qo'llash imkonini beradi.

MHXS dagi hujjatlar tizimi		
Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS)	Xalqaro buxgalteriya standartlari (IAS)	MHXS talqinlari (IIAS)

1-rasm. MHXS dagi hujjatlar tizimi

Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarining talqinlarini qo'llashdan maqsad ular standartlarning mohiyatini ochib beradi va ularni qo'llashda bir xillikni ta'minlaydi. Yana bir muhim hujjat bu moliyaviy hisobotning konseptual asoslari. Ular MHXSning bir qismi emas, lekin ularni ishlab chiqishda foydalaniladi. Konseptual asos moliyaviy hisobotning maqsadini, uning elementlarini aniqlashni va moliyaviy axborot sifatiga qo'yiladigan talablarni tavsiflaydi. Konseptual asos, birinchi navbatda, yangi standartlarni yaratish va mavjudlarini yangilashda IASga rahbarlik qiladi. Shuningdek, standartlarda aniq ko'rsatmalar bo'lmasa, buxgalteriya usullarini aniqlash uchun xususiy kompaniyalar tomonidan qo'llaniladi. MHXS butun jahon kompaniyalari Yevropa, Osiyo va Janubiy Amerikaning aksariyat mamlakatlarida qo'llanilib kelmoqda [6]. Ba'zi mamlakatlar xalqaro standartlarni milliy buxgalteriya hisobi talablari sifatida majburiy ravishda qo'llaydi. Buxgalteriya hisobining o'z standartlariga ega bo'lgan boshqa davlatlar moliyaviy hisobotga universal yondashuv sifatida MHXSdan foydalanib kelinmoqda.

Hozirda Xalqaro buxgalteriya hisobi standartini qabul qilinganligi to'g'risida 167 ta profil ma'lumotlari mavjud. Xo'sh bundan nechtasida buxgalteriya hisobi standarti talab qilinadi yoki ruxsat etilgan?

2-rasm. Yurisdiksiyalar soni

Umumjahon standartlari xalqaro biznes yurituvchi yoki unga sarmoya kirituvchi kompaniyalar tomonidan qo'llaniladi. Kompaniyalar egalari va rahbariyati uchun MHXS hisobotidan olingan ma'lumotlar ularga biznesning holatini "skanerlash" va asoslangan moliyaviy hamda boshqaruv qarorlarini qabul qilish imkonini beradi. Investorlar uchun IFRS hisoboti tashkilotdagi biznes amaliyotining shaffofligini baholashga, investitsiyalar qiymatini va investitsiya loyihasining mumkin bo'lgan xatarlarini hisoblashga yordam beradi.

5. Xulosa.

Hozirga qadar faoliyat ko'rsatgan va bugungi buxgalteriya hisobining tashkil qilish muammolarini milliy va xalqaro darajadagi muammolarga ajratish mumkin. Xalqaro darajadagi muammo-bu jahon miqiyosida hisob tizimini yagona standartlar asosida tashkil qilish va takomillashtirish bo'lsa, milliy darajadagi buxgalteriya hisobini tashkil qilish

muammolariga davlat miqyosda amalga oshiriladigan ishlar va vazifalar kiradi. Davlat miqyosida buxgalteriya hisobini tashkil qilish va uni tartibga solib turuvchi qonun-qoida, nizom va milliy standartlarni yaratish, ishlab chiqish hamda amaliyotga joriy qilish bu boradagi qilingan va qilinishi zarur bo'lgan vazifalarga kiradi.

Har bir mamlakatda IFRSni qo'llashi kerak bo'lgan xo'jalik yurituvchi subyektlarning o'z ro'yxati mavjud. Asosan, bularga moliya sektoridagi ishtirokchilar (banklar, sug'urta tashkilotlari), OAJlar, yirik kompaniyalar, nodavlat pensiya jamgarmalari va boshqalar kiradi. O'zbekistonda ham qabul qilingan qonunchilikka muvofiq aksiyadorlik jamiyatlari, tijorat banklari, sug'urta tashkilotlari va yirik soliq to'lovchilar toifasiga kiritilgan yuridik shaxslar 2021-yil 1-yanvardan boshlab, MHXS asosida buxgalteriya hisobi yuritilishini tashkil etadi va 2021-yil yakunlaridan boshlab moliyaviy hisobotni MHXS asosida tayyorlaydi, qonun hujjatlarida MHXSga o'tishning ertaroq muddatlari nazarda tutilgan yuridik shaxslar bundan mustasno[8] deb belgilab qo'yilgan.

Moliyaviy hisobotning xalqaro standartiga o'tishda tadbirkorlik subyektlari quyidagi afzalliklarga ega bo'lishi mumkin:

✓ Xalqaro fond bozorlariga kirib borish va xorijiy banklardan arzonroq kreditlar olish imkoniyati;

✓ Kapitalni jalb etishdagi xarajatlarning kamayishi;

✓ Hisobotlarni tayyorlash xarajatlari kamayishi. Xususan, turli mamlakatlar xo'jalik subyektlarining bayonotlarini konsolidatsiya qilishda yanada shaffof, ochiq va sodda taqqoslanadigan hisobot kompaniyaning moliyaviy holati to'g'risidagi ishonchli ma'lumotlarni o'z ichiga oladi, bunda u foydalanuvchilar (biznes egalari, investorlar, kreditorlar nazorat qiluvchi organlar va boshqalar) tomonidan yuqori baholanadi.

✓ Menejment (rahbariyat) uchun hisobotdagi ma'lumotlar va real voqealar o'rtasidagi bog'liqlikni kuzatish va ular asosida samarali qarorlar qabul qilish osonroq.

IFRS ko'plab bozor iqtisodiyoti mamlakatlaridagi buxgalteriya hisobi va hisobot tajribasini umumlashtiradi. Ular asosida yangi milliy hisobot standartlarini tezroq va arzonroq ishlab chiqish imkonini beradi.

Adabiyotlar:

Hongren Charles T. (2001) "Management Accounting"

Hasanov B.A. (2005) "Boshqaruv hisobi", 260 bet

Xolbekov R.O. (2021) Xalqaro Buxgalteriya hisobi 138 bet

Львова Д.А. (2021) "Идеи Джузеппе Чербони в российской бухгалтерии"

Полещук Татьяна Александровна (2012) Международные стандарты финансовой отчетности: проблемы внедрения // Территория новых возможностей. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mezhdunarodnye-standarty-finansovoy-otchetnosti-problemy-vnedreniya> (дата обращения: 08.09.2023).

Текеева Халимат Эльмурзаевна, Джанибекова Индира Альбертовна (2021) Международные стандарты финансовой отчетности // Московский экономический журнал. №11. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mezhdunarodnye-standarty-finansovoy-otchetnosti-5> (дата обращения: 08.09.2023).